

Andrzej Kosicki, Witold Waniek

Ratownice badania wykopaliskowe na stanowisku Piskorzówek 11, gm. Domaniów, woj. dolnośląskie

Stanowisko w Piskorzówku 11 (km 172+840 do 173+290 autostrady A-4), gm. Domaniów, woj. dolnośląskie zostało wytypowane do ratowniczych badań wykopaliskowych, objętych realizacją umowy zawartej pomiędzy Agencją Budowy i Eksploatacji Autostrad a Instytutem Archeologii i Etnologii PAN (B. Gediga, A. Kosicki 1996).

Prace wykopaliskowe prowadzone od początku marca do końca sierpnia 2000 roku objęły pas o szerokości od około 12 do 40 m i długości około 450 m, przylegający od strony południowej do starej jezdni. Po jej rozbiórce i usunięciu starego nasypu drogowego, na odcinku 300 m, w trakcie sprawowanego nadzoru odkryto ułamki ceramiki pradziejowej i obiekty archeologiczne. W tej sytuacji konieczne okazało się poszerzenie obszaru badań. Ogółem prace wykopaliskowe objęły powierzchnię około 100 arów (ryc. 1 i 2). Badania w terenie prowadzili mgr W. Nowaczyk i W. Waniek – student V roku archeologii, a opiekę naukową i organizacyjną sprawowali: prof. dr hab. B. Gediga, dr L. Żygadło i mgr A. Kosicki z Zespołu Badań Ratowniczych IAE PAN Oddział we Wrocławiu.

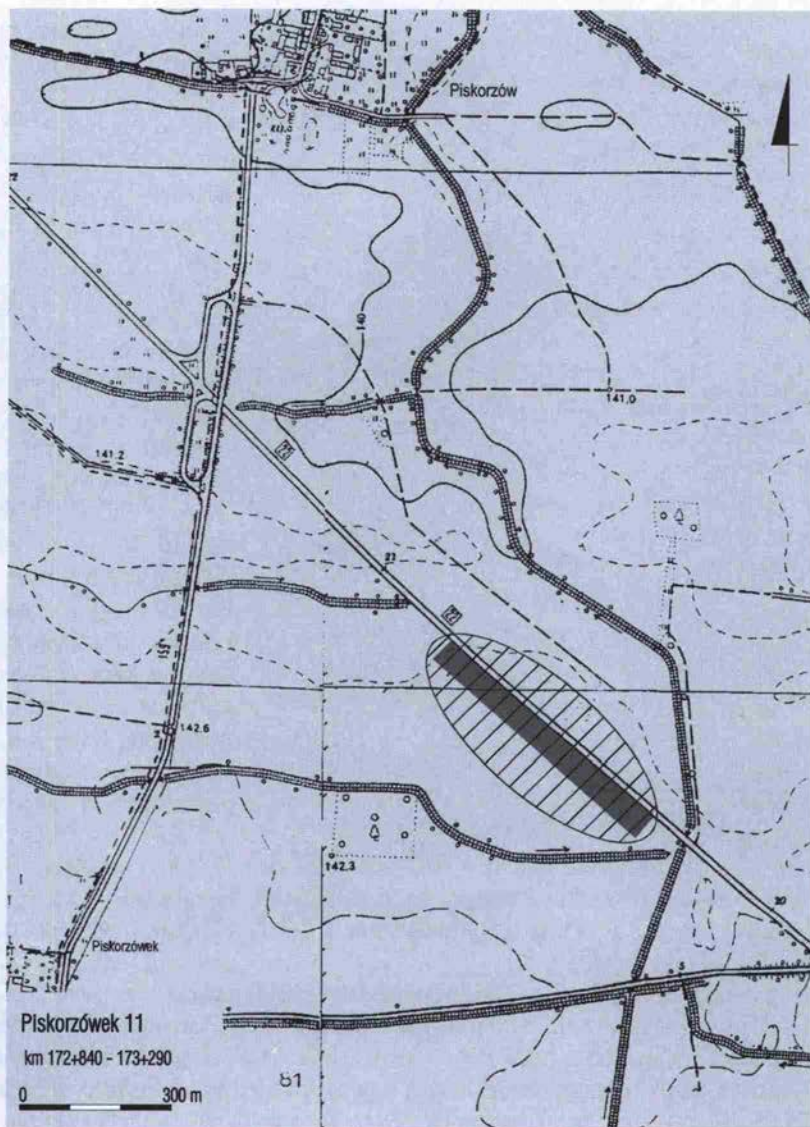
W trakcie prac wykopaliskowych szczegółowego rozpoznania geomorfologicznego i geologicznego w ramach projektu "Trakt", finansowanego przez Fundację na Rzecz Nauki Polskiej, dokonał dr H. Chmal z Instytutu Geograficznego Uniwersytetu Wrocławskiego.

Omawiane stanowisko położone jest na Równinie Wrocławskiej na wysokości 141,0 - 142,1 m n.p.m. Niemal całość badanego terenu znajduje się na płaskiej wysoczyźnie morenowej, a tylko północno-wschodni skraj stanowiska obejmuje dno doliny rzeki Żurawki. Obecnie Żurawka jest skanalizowana i biegnie prostoliniowym przekopem ścinającym po cięciwie dawne naturalne zakole, które w najdalszym punkcie na linii promienia oddalone było pierwotnie o około 200 m na wschód. Z analizy przedwojennych map topograficznych wynika, że przełożenia koryta rzeki dokonano po 1934 r. w związku z budową drogi będącej dzisiejszą autostradą A-4.

W południowej części stanowiska miąższość pokrywy utworów lessopodobnych miała głębokość 0,4 m, a w części północno-wschodniej zwiększała się do około 1,1 m. Na niemal całym badanym obszarze występowały w podłożu odrzańskie piaszczyste gliny zwałowe, jednak w części północnej również piaski i mulki rzeczne, pochodzące z bliżej nieokreślonej fazy zlodowacenia Wisły, w które wkopany był np. obiekt 172. Płytkie zaleganie gliny zwałowej w południowej części stanowiska,

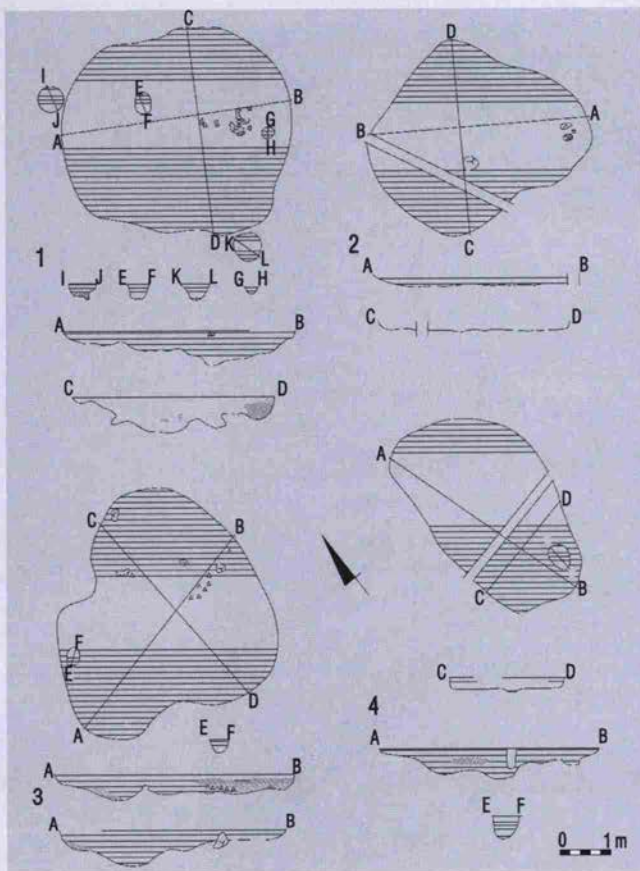
*Ryc. 2 i 14 zamieszczone są na str. 359 kolorowej wkładki

Ryc. 1.
Piskorzówek 11,
gm. Domanów,
woj. dolnośląskie.
Lokalizacja stanowiska.
Rys. D. Bobak

w okolicy obiektów 252 i 269 wskazuje, że pokrywa lessopodobna, już w momencie tworzenia się w plejstocenie, była przemieszczana stokowo. W wyniku dalszych procesów geomorfologicznych na omawianym obszarze wytworzyła się gleba typu czarna ziemia. Jej urodzajność i względnie łatwy dostęp do wody w dnie doliny Żurawki zadecydowały o rolniczym zagospodarowaniu omawianego terenu i jego lokalnym zasiedleniu już w okresie neolitu.

Dzięki odsłonięciu znacznej powierzchni udało się odkryć i wyeksplorować w całości 283 obiekty nieruchome. Były to w większości ślady osadnicze, na które składały się m.in.: 164 jamy o różnorodnym charakterze gospodarczym, 115 dołów posłupowych, relikty 6 budynków zagłębionych – półziemianek. Ponadto odsłonięto 1 pradziejowy pochówek szkieletowy oraz grób żołnierza radzieckiego z 1945 r.

Ryc. 3. Piskorzówek 11, gm. Domaniów, woj. dolnośląskie. Rzuty poziome i przekroje półziemianek: 1 - ob. 15; 2 - ob. 266; 3 - ob. 79; 4 - ob. 82. Rys. J. Wajda, W. Waniek

Ruchomy materiał zabytkowy stwierdzony został w 56 obiektach. Była to w przeważającej części ceramika, której liczba wahała się od 1 do ponad 600 fragmentów w jednym obiekcie. Zabytki krzemienne odkryte zostały w 11 obiektach, a ich łączna liczba przekroczyła ponad 100 okazów. W większości były to odpady produkcyjne i tylko nieliczne narzędzia. Kości zwierzęce pozyskane zostały z 18 obiektów, a polepa z 16 obiektów. Szczególnie dużą ilość polepy konstrukcyjnej, czyli z zachowanymi odciskami belek, stwierdzono w obiekcie 144.

Prawie na całym obszarze stanowiska wystąpiła warstwa kulturowa o miąższości od około 0,10 do 0,25 m, zawierająca bogaty materiał zabytkowy. Oprócz ceramiki wyeksplorowano z niej m.in.: dwa fragmenty siekier kamiennych, krążek ceramiczny oraz kilkadziesiąt artefaktów krzemiennych. Wydobyty z warstwy materiał ceramiczny datowany jest od neolitu do późnego średniowiecza, przy czym około 70% zabytków związanych było z osadnictwem kultury pucharów lejowatych i amfor kulistych. Pozostałe około 30% zabytków należało do ludności kultury unietyckiej i łużyckiej. Ślady udział wśród zabytków z warstwy miały ułamki ceramiki późnośredniowiecznej.

Poniżej scharakteryzowane zostały wybrane przykłady obiektów, które najprawdopodobniej pełniły funkcje mieszkalne oraz jamy o różnorodnym charakterze gospodarczym. Wśród kategorii obiektów interpretowanych jako mieszkalne, wyróżnić można budynki zagłębione w calcu, czyli półziemianki, a także budynki wzniesione w konstrukcji słupowej.

Do tej grupy obiektów zagłębionych w typie **półziemianek**, zaliczyć można np. obiekty nr. 15, 75, 79, 82, 201, 266. Charakteryzowały się one w przybliżeniu owalnymi zarysami rzutów poziomych o płaskich lub prawie płaskich, z niewielkimi przegłębieniami w partiach spągowych.

Obiekt 15

Jama o kształcie owalnym i wymiarach około 4,80 m na 4,90 m i maksymalnej głębokości około 0,70 m, o wypełnisku składającym się z czarnej próchnicy z niewielką domieszką drobnego żwiru. Odkrycie w półziemiance na głębokości 0,20 m, licząc od stropu, dwóch jam posłupowych (ob. 209, 210) oraz dwóch następnych, przylegających bezpośrednio do obiektu od strony NS i S (ob. 206 i 208) sugeruje, że obiekt ten posiadał bliżej nieokreśloną konstrukcję zadaszającą (ryc. 3: 1). Pozyskany materiał zabytkowy składał się z kilkuset ułamków ceramiki oraz fragmentów kości zwierzęcych, kilkadziesiątu artefaktów krzemienych i bryłek polepy. Materiał ten zaklasyfikowany został jako neolityczny, związany z ludnością kultury amfor kulistych.

Obiekt 79

Poziomy rzut obiektu kształtem zbliżony był do owalu z wcięciami w części środkowej, zarówno od strony S jak i N. Miał on wymiary około 4,80 m na 5,00 m i maksymalną głębokość dochodzącą do około 0,70 m (ryc. 3:3). Ogółem z obiektu wyeksplorowano kilkaset fragmentów ceramiki, które w większości pochodzą z kilkunastu form naczyniowych. Obok ułamków ceramicznych wystąpiły bryłki polepy, kości zwierzęce i kilkanaście artefaktów krzemienych. Cały zespół łączyć należy z ludnością kultury amfor kulistych.

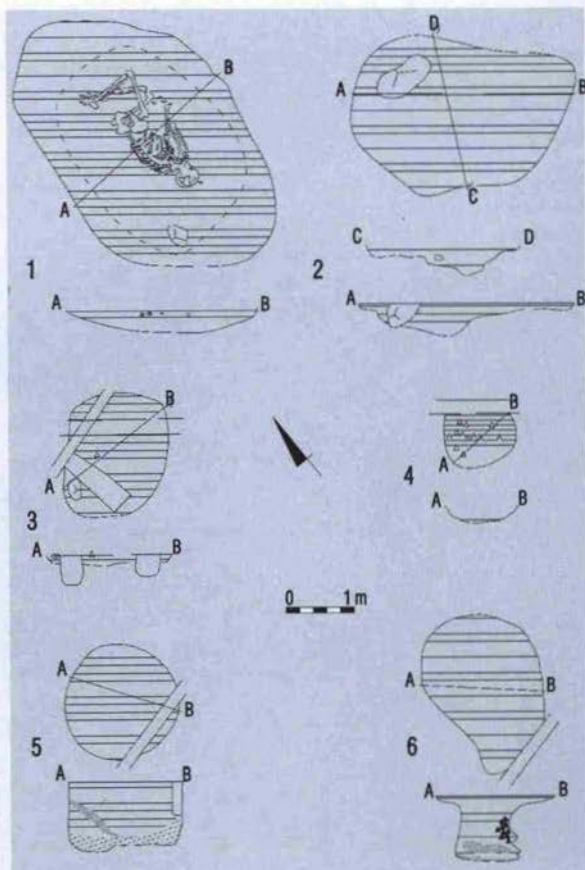
Obiekt 82

Poziomy rzut obiektu o wymiarach około 4,60 m na 2,70 m nawiązywał swym kształtem do owalu wydłużonego po osi N-S i miał głębokość około 0,60 m (ryc. 3:4). Na poziomie 0,20 m, od stropu, w części S jamy zlokalizowany został dół posłupowy (ob. 140). Wypełnisko obiektu tworzyła ciemnobrunatna próchnica z miejscowymi wtrąceniami jasnoszarego piasku z drobnymi kamieniami. Wydobyto z niego kilkadziesiąt ułamków ceramiki, fragmenty kości zwierzęcych, bryłki polepy i artefakty krzemienne. Większość materiału ceramicznego posiada cechy, które charakterystyczne są dla naczyń ludności kultury amfor kulistych.

Obiekt 266.

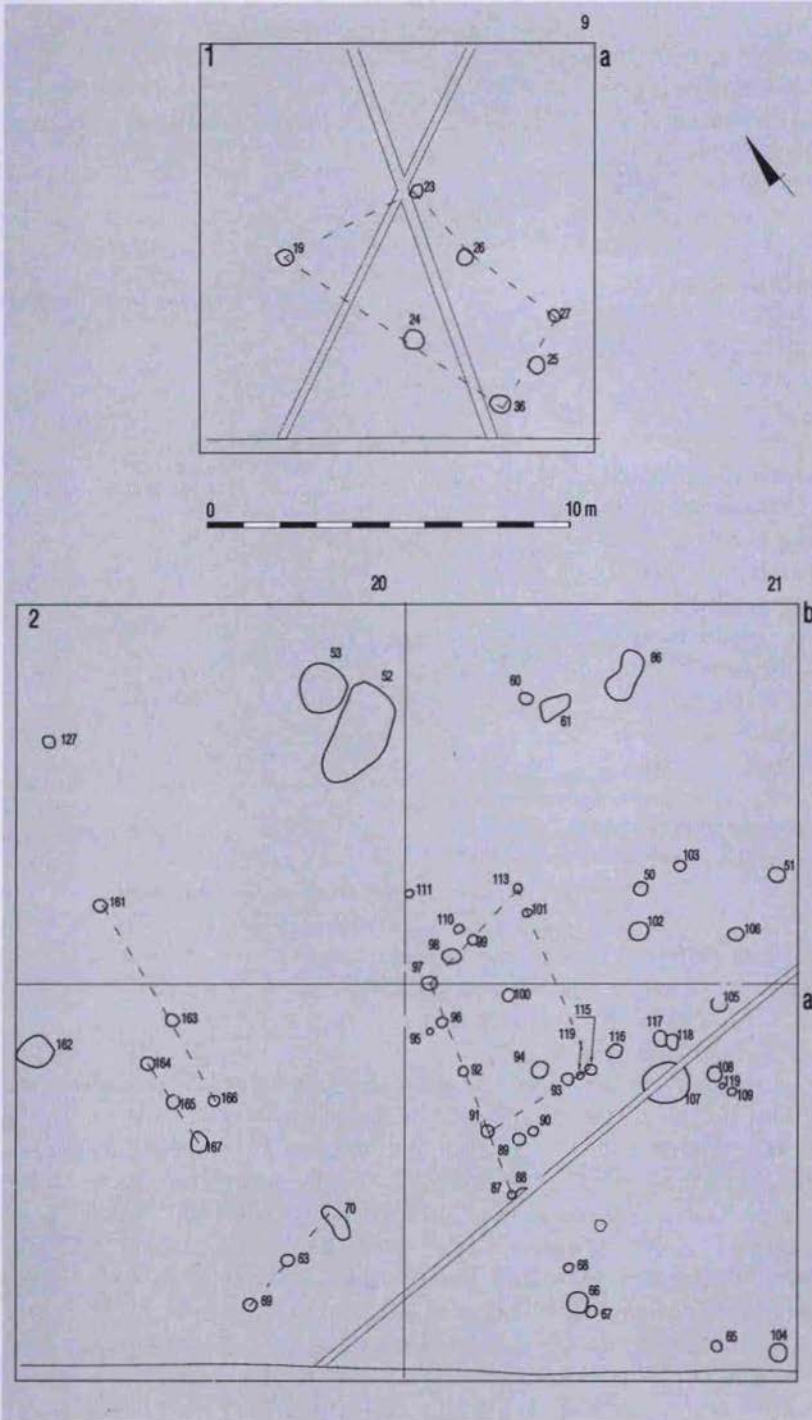
Poziomy rzut obiektu miał kształt zbliżony do nieregularnego prostokąta o silnie zaokrąglonych narożach i wymiarach około 4,60 m x 4,0 m i 0,25 m głębokości (ryc. 3: 2). Wypełnisko jamy składało się z ciemnobrunatnej próchnicy, z której wydobyto kilka ułamków naczyń, o cechach nawiązujących do ceramiki kultury pucharów lejowatych i kultury amfor kulistych.

Pomimo odkrycia 115 obiektów, interpretowanych jako ślady jam posłupowych, stwierdzić należy, że w przypadku większości z nich nie potrafimy jednoznacznie wskazać na logiczne układy konstrukcyjne. Dodatkowym utrudnieniem, przy ocenie związków między poszczególnymi śladami posłupowymi, jest to, że z reguły nie zawierały one materiału zabytkowego, stwarzającego możliwości interpretacji chronologicznych. Wyjątek stanowią te jamy posłupowe, które związane były funkcjonalnie z półziemiankami, a także doły posłupowe, odsłonięte na arach 8a i 9a (obiekty: 19, 24, 36, 25, 27, 26, 23). Te ostatnie z wymienionych tworzyły w przybliżeniu prostokątny zarys budynku wzniesionego w konstrukcji słupowej (ryc. 5: 1). Odkrycie w jednym z nich (ob. 27) ułamków ceramiki kultury pucharów lejowatych stwarza przesłanki do zaliczenia omawianego kompleksu dołów do obiektów związanych z ludnością tej kultury.

Ryc. 4. Piskorzówek 11, gm. Domanów, woj. dolnośląskie. Rzuty poziome i przekroje obiektów: 1 - ob. 133, pochówek szkieletowy; 2 - ob. 44 - domniemany warsztat; 3 - ob. 174; 4 - ob. 173 - domniemany warsztat; 5 - ob. 83 - jama zasobowa, 6 - ob. 144 - jama zasobowa.

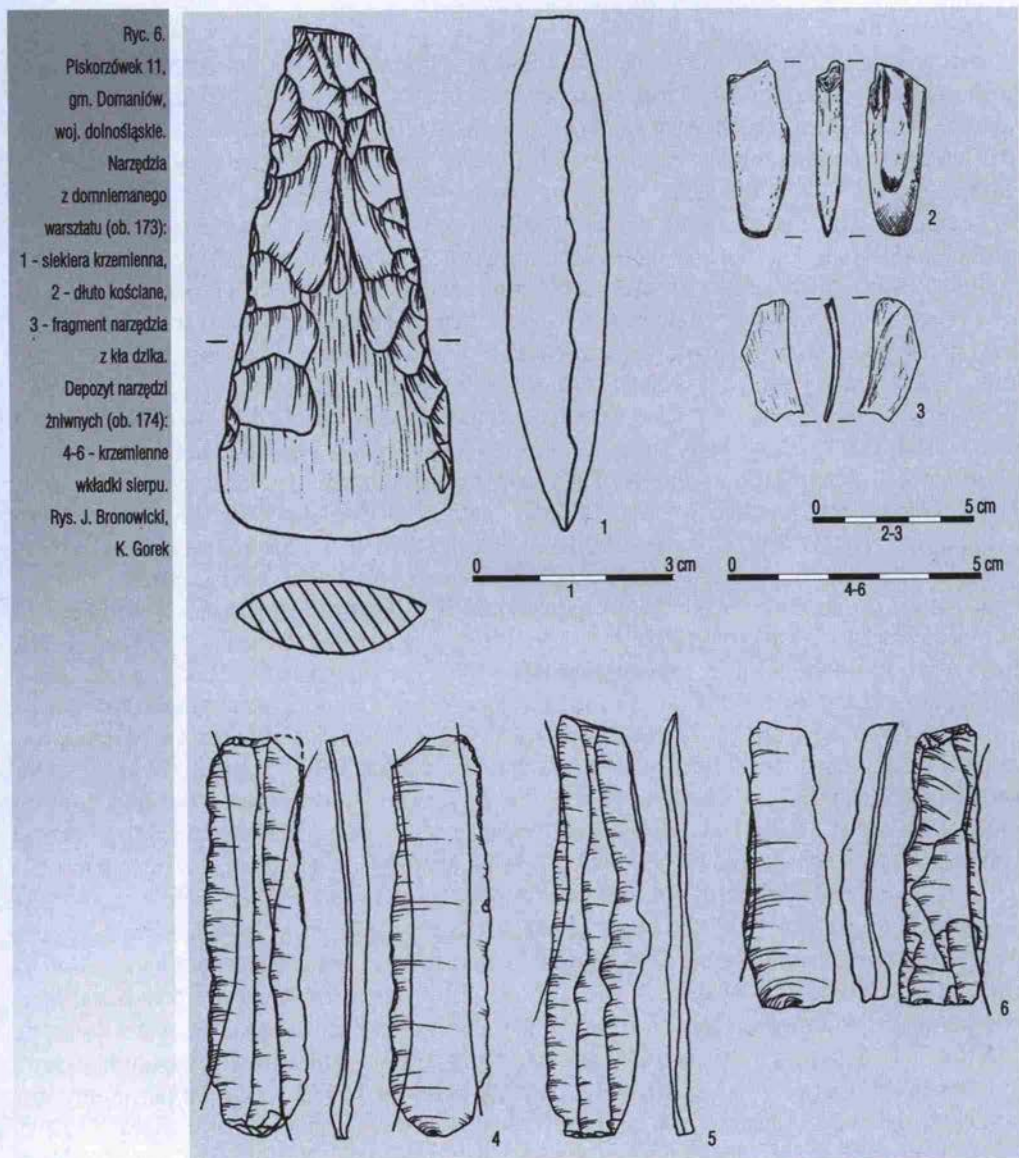
Rys. J. Wajda, W. Waniek

Ryc. 5. Piskorzówek 11, gm. Domanów, woj. dolnośląskie. Ślady konstrukcji słupowych: 1 - budynek słupowy z ara 9a; 2 - przypuszczalne pozostałości budynków słupowych. Rys. W. Nowaczyk, J. Wajda, W. Waniek

Odsłonięte na arach 20a-22a i 20b-22b ślady dalszych jam posłupowych, z których np. obiekty: 161, 163, 166 wyznaczają linie proste o kierunku N-S (odcinek o długości 6 m), obiekty: 164, 165, 167 (odcinek 2,8 m), obiekty: 87, 91, 92, 97, 112 (odcinek 8,2 m) sugerując, że pierwotnie mogły one należeć do budynków naziemnych wzniesionych w konstrukcji słupowej (ryc. 5:2). Trudno jest jednak obecnie ustalić wymiary poszczególnych budynków i wyznaczyć te jamy posłupowe, które konkretnie były im przypisane. Uzyskany w trakcie naszych badań "zapis", to zapewne wynik wzajemnego przenikania się granic budynków, wielokrotnie przebudowywanych w trakcie dłuższego okresu zasiedlenia tego terenu. Potwierdza on również, że budynki te nie były wzniesione równocześnie i że funkcjonowały w różnym czasie. Odkrycie w sąsiednim obiekcie nr 93 fragmentów ceramiki kultury amfor kulistych z dużym prawdopodobieństwem umożliwi wiązanie przynajmniej części budowli z ludnością tej kultury.

Na stanowisku Piskorzówek 11, odkryto łącznie około 164 obiekty o różnorodnym gospodarczym przeznaczeniu. Wśród nich wystąpiły jamy, które na podstawie kształtów interpretować można jako zasobowe (np. obiekty: 83, 144 i 203), jamy określone wstępnie jako prawdopodobne miejsca działań wytwórczych (np. obiekty: 44, 173) oraz trudne do ustalenia funkcjonalnego jamy o średnicach od 0,5 do 2,0 m i głębokościach od 0,20 do 0,30 m, nie posiadające w swym wnętrzu jakiegokolwiek materiału zabytkowego. Te ostatnie z wymienionych, koncentrowały się w zachodniej części stanowiska. Niewykluczone, że w tym miejscu zdołano uchwycić tylko spąg jam, a całość została zniszczona w trakcie intensywnej orki, bowiem niwelacja wykazała istnienie w tym miejscu (ary 1a' - 10a' oraz 1b' - 10b') niewielkiego wzniesienia.

Wyróżnione **jamy zasobowe** charakteryzują się okrągłymi lub owalnymi zarysami oraz prostokątnymi, trapezowatymi lub "workowatymi" przekrojami (J. Michalski 1983).

Obiekt 83.

Miał on kształt zbliżony do kolistego o średnicy około 1,90 m, a jego przekrój pionowy zbliżony był do prostokąta. Obiekt ten zagłębiony był na około 1 m. Na jego dnie odnotowano obecność warstwy jasnoszarej gliny o miąższości około 0,10 m, którą interpretować można jako ślad celowego zabiegu związanego z uszczelnianiem dna jamy (ryc. 4: 5). Pozostałe smużki w postaci żółtego piasku oraz jasnoszarej gliny ze żwirem odnotowane w wypełniku obiektu odzwierciedlają naturalny proces zasypu jamy po jej gospodarczym wykorzystaniu. Fragmenty ceramiki pozyskane z tego obiektu pozwalają łączyć go z ludnością kultury amfor kulistych.

Obiekt 144.

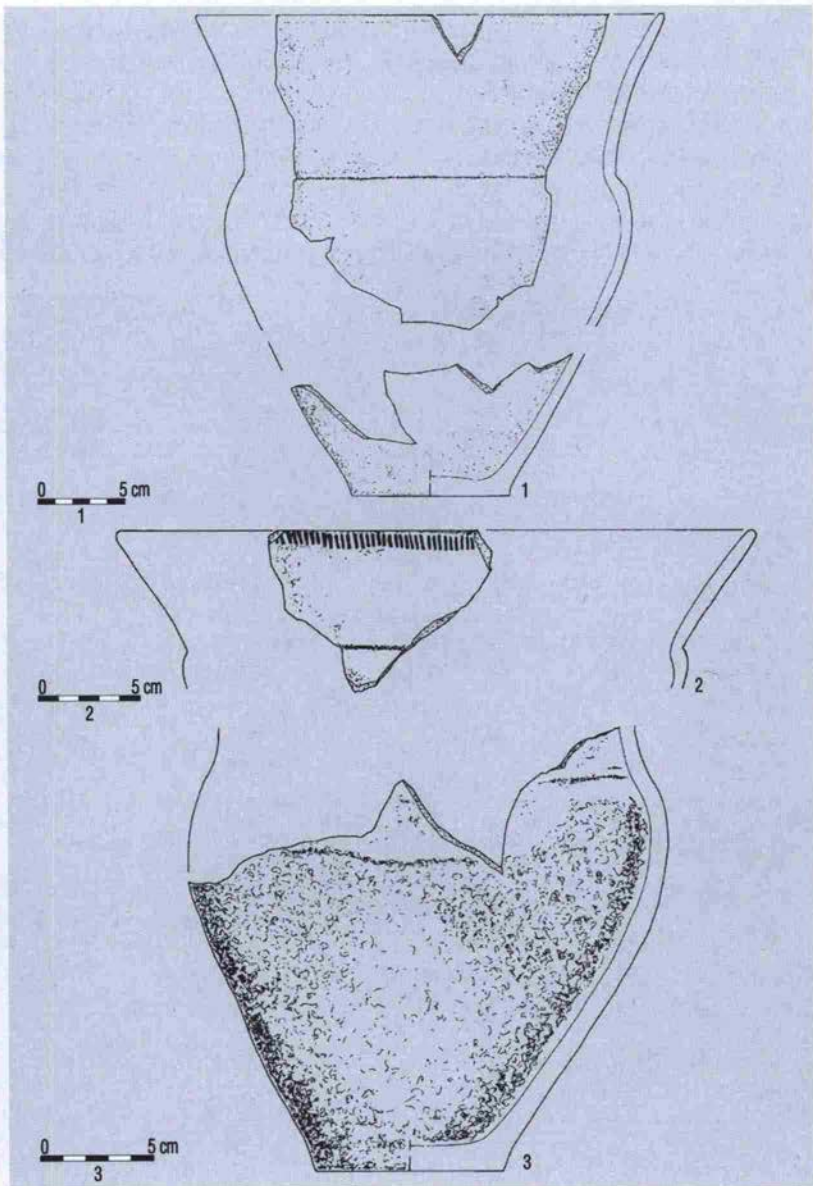
Była to jama o wymiarach około 1,80 m x 2,40 m, kształtem zbliżona do nieregularnego owalu wydłużonego w kierunku N-S. Przekrój pionowy posiadał charakterystyczny zbliżony do "workowatego" profil, z dnem zagłębionym na około 1,0 m (ryc. 4: 6). Wypełnik obiektu tworzyła czarna próchnica przechodząca w partii spągowej w kilkucentymetrową warstwę szarej gliny. We wnętrzu, na głębokości od 0,30 do 0,70 m licząc od stropu, wystąpiła warstwa silnie zbitej polepy konstrukcyjnej, która zapewne wraz z pozostałymi materiałami znalazła się tam w momencie zaniechania pierwotnego użytkowania tej jamy. Prawdopodobnie, istniejący magazyn zboża zamieniony został na śmietnisko i z tą fazą użytkowania należy łączyć powstałe zasypanisko, a w nim obok wspomnianej polepy, kilkadziesiąt ułamków ceramiki, kilkadziesiąt fragmentów kości zwierzęcych, kilkanaście artefaktów krzemienych oraz kilka muszli małży słodkowodnych. Większość ułamków ceramiki, zaklasyfikowana została do kultury amfor kulistych, a pojedyncze do kultury pucharów lejowatych.

Za przykład **jam ze śladami działań wytwórczych** można uznać **obiekt 173**. W rzucie poziomym jama ta miała kształt owalny o wymiarach 1,10 m x 0,80 m i głębokość około 0,25 m (ryc. 4: 4). Z jamy wydobyto ponad sto ułamków ceramiki, kilka kości zwierzęcych, artefakty krzemienne, kilkadziesiąt bryłek polepy, 1 dłuto kościane (ryc. 6: 2) i fragment narzędzia wykonanego z kła dzika (ryc. 6: 3) oraz zachowaną w bardzo dobrym stanie siekierkę krzemienią (ryc. 6: 1). Materiał ceramiczny pozwala wiązać tę jamę z kulturą amfor kulistych, jednak dwuścienna siekierka krzemienią bardziej charakterystyczna jest dla kultury ceramiki sznurowej (informacja dr J. Bronowickiego). Sądzymy, że za zaliczeniem tego obiektu do kategorii "miejsce pracy" przemawiają narzędzia kościane i siekierka krzemienią. Stosunkowo niewielkie rozmiary jamy sugerują jednocześnie, że nie mógł to być budynek mieszkalny, lecz zapewne zadaszony warsztat związany najprawdopodobniej z obróbką przedmiotów drewnianych.

O podobnym, wytwórczym kontekście można mówić w przypadku **obiektu 44**. W rzucie poziomym jama ta miała kształt nieregularnego owalu o wymiarach 3,30 m x 2,46 m. W jej części SW wystąpił duży kamień (ryc. 4: 2). Spoczywał na dnie w wypełniku, które stanowiła ciemnobrunatna próchnica. Zarówno górna, jak i dolna część kamienia nosiła ślady intencjonalnego użytkowania i obróbki. W partii dolnej został on prawdopodobnie tak uformowany, aby uzyskać większą stabilność, górna zaś jego część nosiła ślady ścierania charakterystyczne dla kamieni żarnowych, a zatem służyć mogła jako żarno a także (lub) jako powierzchnia do proszkowania surowców mineralnych (np. barwników) albo wygładzania narzędzi kamiennych. Dodatkowym argumentem przemawiającym za możliwością uznania tego obiektu za pewnego rodzaju warsztat jest kamienna podkładka, którą odkryto obok kilkudziesięciu ułamków naczyń, w większości związanych z kulturą amfor kulistych.

Jedynym znaleziskiem o charakterze sepulkralnym związanym z pradziejowym okresem zasiedlenia tego stanowiska jest **pochówek szkieletowy** odkryty w **obiekcie 133**. W rzucie poziomym jama grobowa była zbliżona kształtem do nieregularnego czworoboku o zaokrąglonych narożnikach. Na głębokości 0,10 m obiekt ten przybrał kształt owalu wydłużonego w kierunku N-S (ryc. 4: 1). Jego wypełnik

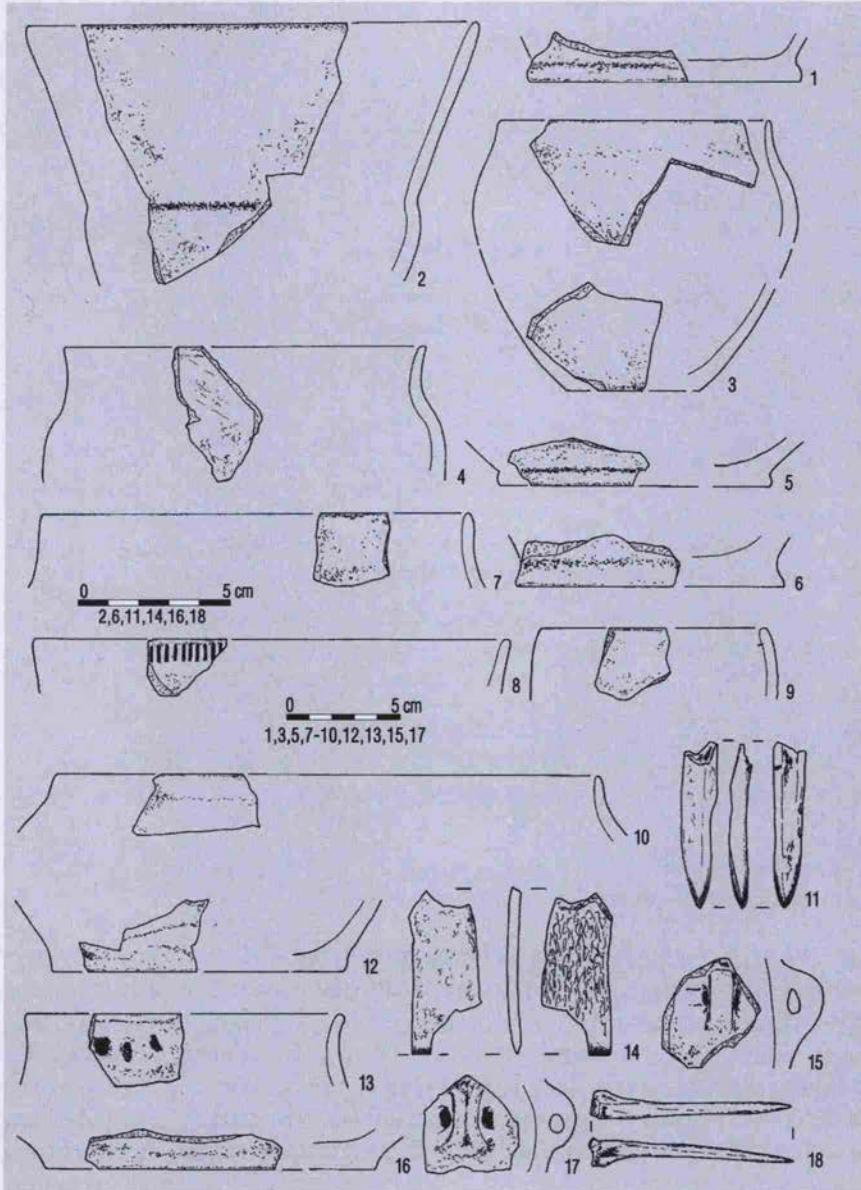
Ryc. 7.
Piskorzówek 11,
gm. Domanów,
woj. dolnośląskie.
Ceramika kultury
pucharów lejowatych:
1 - ob. 265, 2; 3 - ob. 281.
Rys. K. Gorek

stanowiła zbita jasnoszara glina. Pochówek złożony był na prawym boku, głową zorientowany na S, nogami na N. W obrębie jamy grobowej, na jego poziomie, w odległości około 0,6 m od głowy spoczywał kamień o wymiarach około 0,3 x 0,3 x 0,4 m. Stwierdzono brak wyposażenia, a w wypełnisku obiektu znaleziono jedynie 5 drobnych ułamków ceramiki kultury amfor kulistych. Ceramika z wypełniska jamy grobowej, sposób pochowania zmarłego, jak i bliskie sąsiedztwo grobu z obiektami osadniczymi (pochówek ten znajdował się w odległości 1,5 m na NE od półziemianki – ob. 79) stwarzają przesłanki do łączenia go z ludnością kultury amfor kulistych. Jednoznaczność przynależność kulturową pochówku być może uda się określić na podstawie datowania jego szczątków metodą radiowęglową.

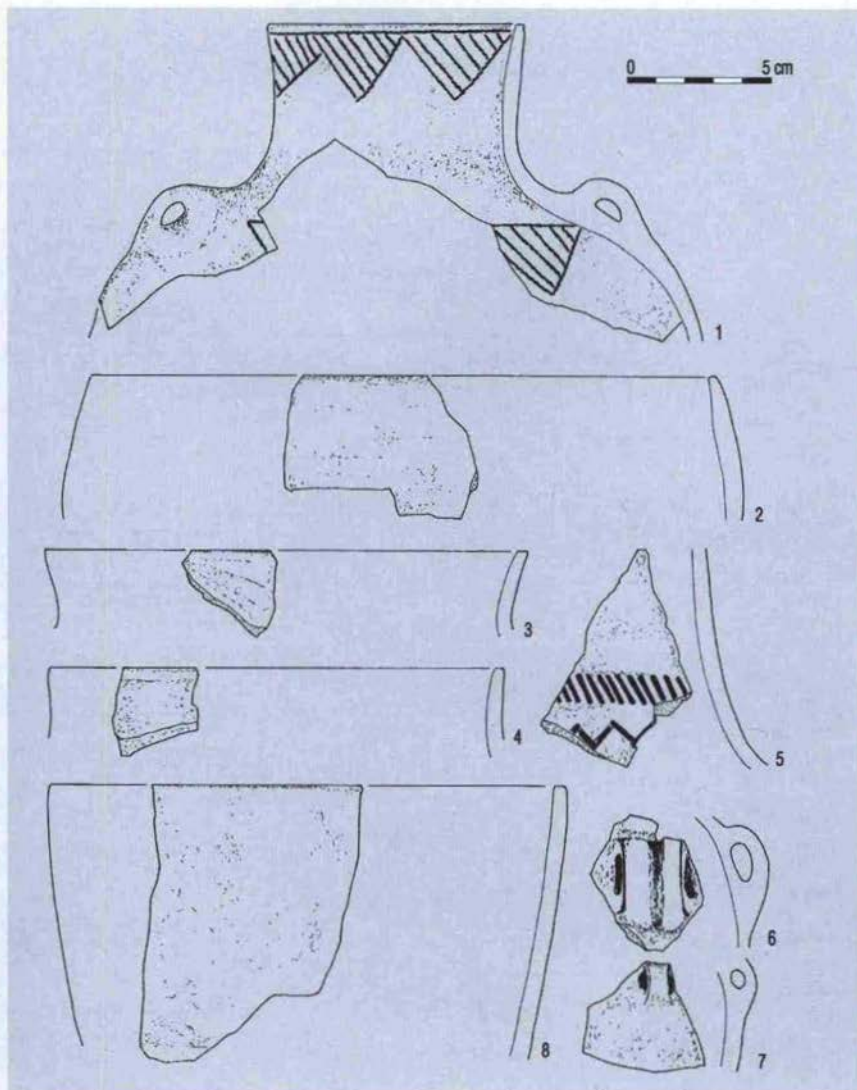
Na wstępnym etapie opracowania materiałów z Piskorzówka 11, chcielibyśmy zwrócić uwagę przede wszystkim na te zabytki, które pozwoliły wyróżnić archeologiczne jednostki kulturowe.

Ze społecznością pucharów lejowatych związane jest co najmniej 5 obiektów. W zestawie zabytków ceramicznych wyróżnić można następujące formy: puchary lejowate z silnie rozchyloną szyjką, mające wysokość równą lub większą od średnicy wylewu (ryc. 7: 1; 8: 2), misy szerokootworowe (ryc. 7: 2; 8: 8), naczynia jajowate (ryc. 8: 1, 4, 12), naczynia doniczkowate (ryc. 8: 9), naczynia zasobowe (ryc. 7: 3; 8: 6), amforki (ryc. 8: 13). Większość ułamków naczyń była nie zdobiona, a jedyny zarejestrowany ornament tworzył lekko ukośnie biegnący, pojedynczy rząd odcisków stempelka (ryc. 7: 2).

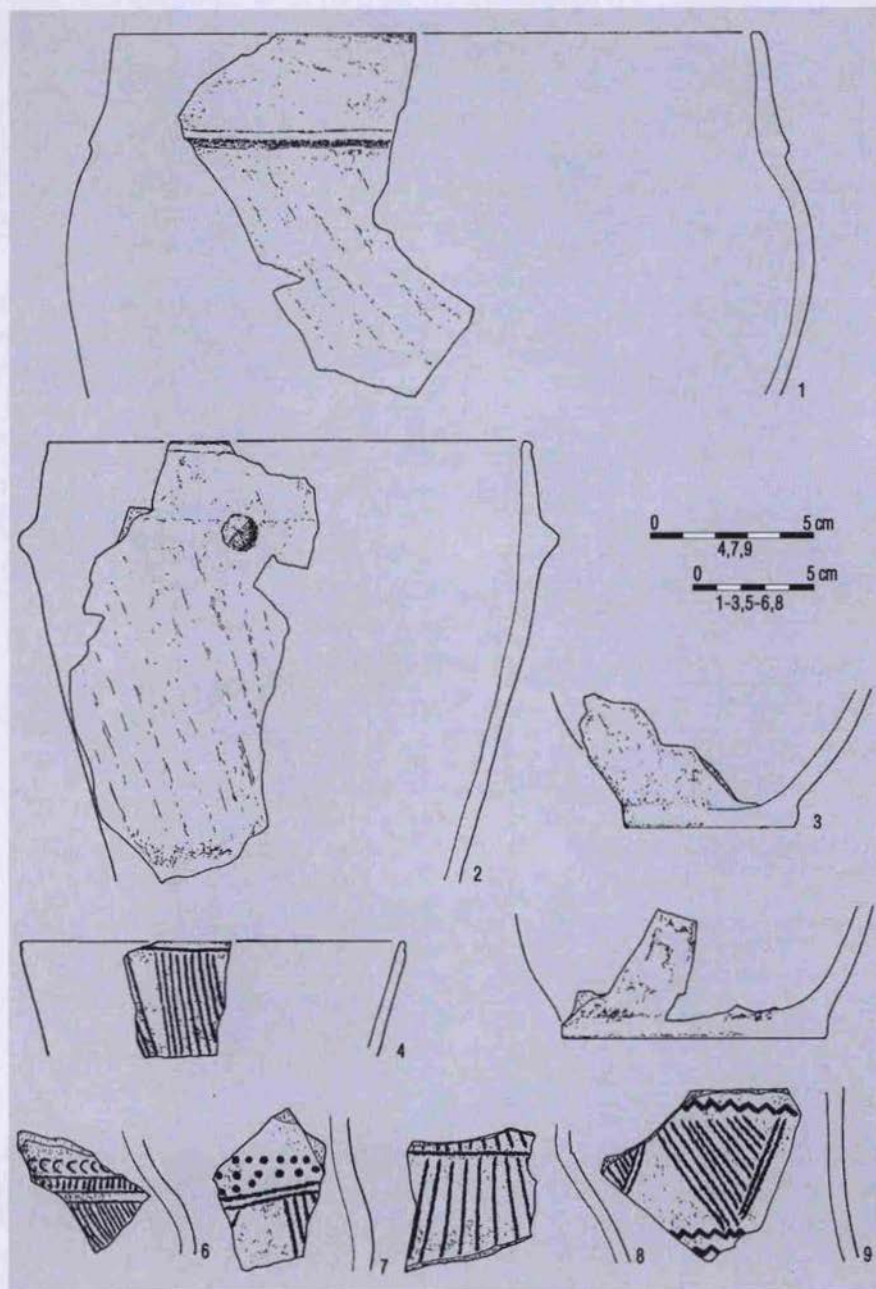
Ryc. 8.
Piskorzówek 11,
gm. Domanów,
woj. dolnośląskie.
Narzędzia kościane
i wybór ceramiki
o cechach typowych
dla kultury
pucharów lejowatych
i amfor kulistych
z ob. 201.
Rys. K. Gorek

Ryc. 9.
Piskorzówek 11,
gm. Domanów,
woj. dolnośląskie.
Wybór ceramiki
kultury amfor
kulistych:
1, 2 - ob. 79;
3 - ob. 82;
4 - 6 - ob. 134;
7, 8 - ob. 144.
Rys. K. Gorek

Cechy typologiczne form, jak i ornamentyka pozwalają wiązać omawiany materiał z II fazą kultury pucharów lejowatych na Śląsku (W. Wojciechowski 1970, s. 77; 1981, s. 208-215), a więc z tak zwaną fazą wiórecką. Osady z podobnym materiałem znane są na Śląsku min. ze Strachowa (A. Kulczycka-Leciejewiczowa, 1997, s. 163-200) i Chociwela (P. Cholewa, 1998, s. 81-168).

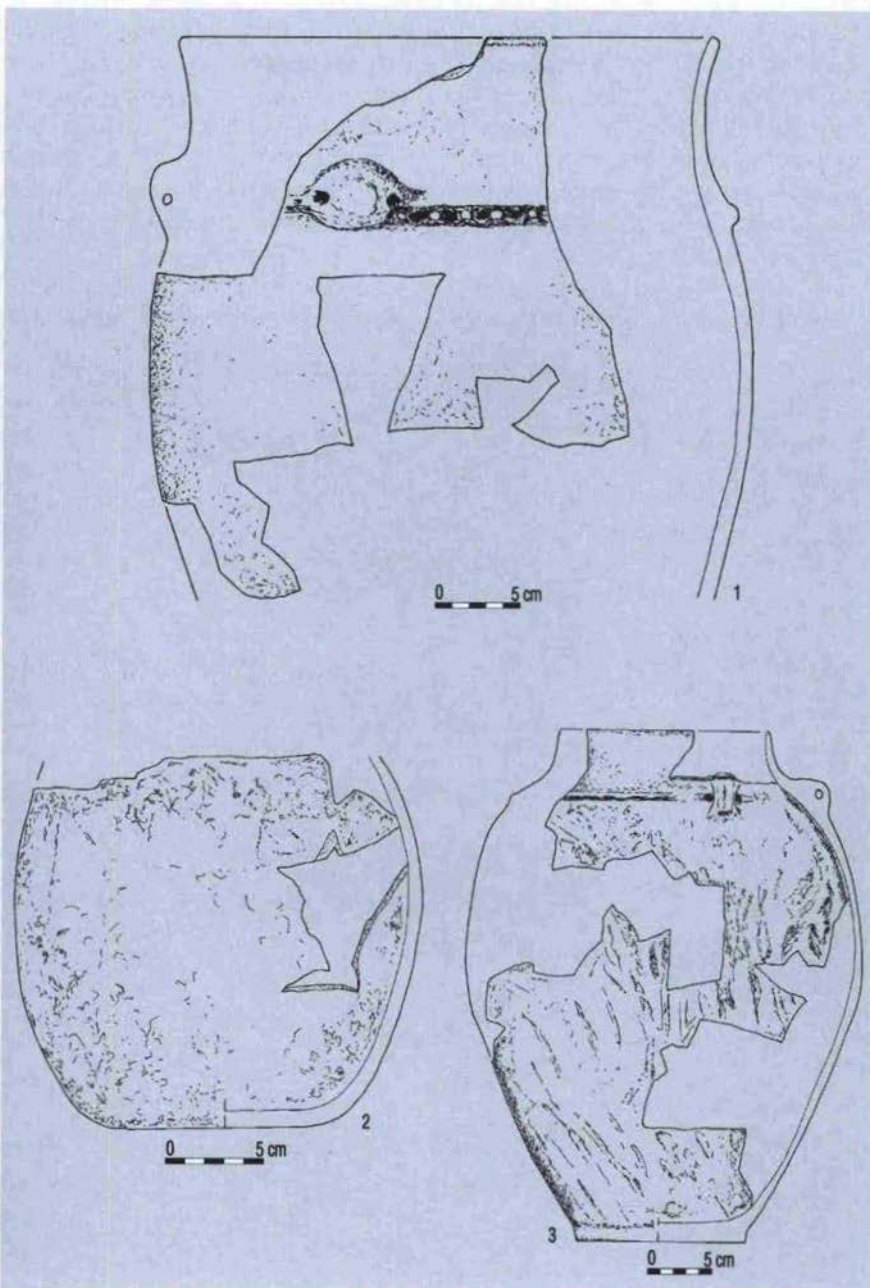
W 10 obiektach stwierdzony został inwentarz mieszany dwu kultur: pucharów lejowatych i amfor kulistych (ryc. 8: 1-18). Proporcjonalnie w tych zespołach zdecydowaną większość stanowiła ceramika kultury amfor kulistych. Podobna sytuacja współwystępowania w jednym obiekcie zabytków kultury pucharów lejowatych i amfor kulistych miała miejsce na stanowisku 2a w Starym Zamku (A. Kulczycka-Leciejewiczowa 1993, s. 132-147) oraz w Chociwelu (P. Cholewa 1998, s. 185). Fakt ten tłumaczyć można np. przenikaniem z terenów niżowych w dorzecze górnej i środkowej Odry grup z amforami kulistymi, które natrafiły na istniejące w tym rejonie osadnictwo ludności pucharów lejowatych

Ryc. 10.
Piskorzówek 11,
gm. Domanłów,
woj. dolnośląskie.
Wybór ceramiki
kultury amfor
kulistych
z ob. 144.
Rys. K. Gorek

(A. Kulczycka-Leciejewiczowa 1993, s. 139). W mieszanych inwentarzach Piskorzówka 11 mamy do czynienia prawdopodobnie z ceramiką późnych faz grupy śląsko-morawskiej kultury pucharów lejowatych oraz młodszymi stadiami kultury amfor kulistych. Zespoły pucharowo-amforowe (T. Wiślański 1966, s. 92-124) znane są z dobrze rozpoznanych stanowisk osadniczych i sepulkralnych na Kujawach (A. Koško 1990, s. 87-101; M. Szmyt 1996) oraz z Małopolski (J. Kruk, S. Milisauskas 1999, s. 190-213).

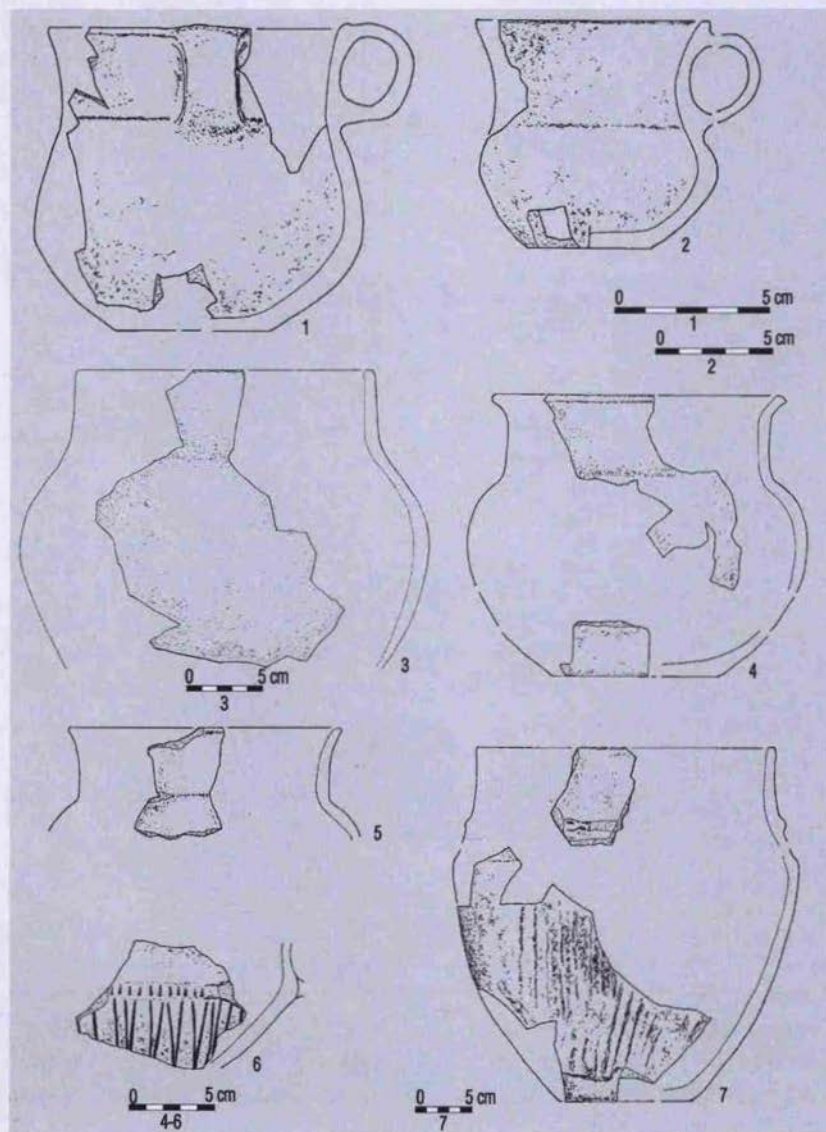
Ryc. 11.
Piskorzówek 11,
gm. Domaniów,
woj. dolnośląskie.
Wybór ceramiki
kultury
amfor kulistych:
1 - ob. 173;
2 - ob. 174,
3 - ob. 79.
Rys. K. Gorek

Z osadnictwem kultury amfor kulistych wiążą się 24 obiekty. W asortymencie form naczyniowych udało się rozpoznać amfory kuliste (ryc. 9: 1), amfory jajowate (ryc. 11: 2, 3), amfory beczulkowate (ryc. 11: 1), misy półkuliste (ryc. 9: 2; 10: 1) amforki (ryc. 10: 4), czarki (ryc. 10: 2) oraz inne naczynia (ryc. 9: 3, 4, 8). Bogate zdobnictwo charakteryzuje różnorodność wątków ornamentacyjnych. Dominuje odcisk sznura dwudzielnego w różnych układach, zarówno poziomych linii, umieszczonych

pod wylewem i na brzuścu, wiszących szrafurowanych trójkątów na szyjkach i brzuścach naczyń, linii pionowych (ryc. 10: 6-9). Wyróżniono także technikę stempelkową, w postaci pionowych i poziomych rzędów słupków, nakłuwane kropki w kształcie trójkąta, zygzakowate linie ryte, modelowane plastyczne linie faliste. Chronologicznie przedstawiony zespół zaliczyć można do młodszej fazy kultury amfor kulistych. Przewodnie motywy wykonane odciskami sznura, skośnie szrafurowane trójkąty, występowanie mis o cylindrycznych szyjkach i dolnej partii uformowanej w kształcie wycinka kuli – to cechy pozwalające wstępnie przypisać omawiany materiał do II młodszej fazy kultury amfor kulistych (T. Wiślański 1966, s. 126; W. Wojciechowski 1970, s. 85).

Z wczesnego okresu epoki brązu pochodzi jeden obiekt związany z kulturą unietycką. Pozyskano z niego fragmenty dwóch kubków szerokootworowych z wywiniętym brzegiem, wysoką szyjką,

Ryc. 12.
Piskorzówek 11,
gm. Domaniów,
woj. dolnośląskie.
Wybór ceramiki:
1, 2 - ob. 269
(kultura unietycka);
3-7 - ob. 199
(kultura łużycka).
Rys. K. Gorek

niską półkolistą częścią dolną (ryc. 12: 1, 2). Małe taśmowate ucho w jednym przypadku było nieznacznie wychylone poza górną granicę wylewu, w drugim minimalnie obniżone. Analiza typologiczna daje przesłanki do powiązania odkrytej ceramiki z I fazą kultury unietyckiej (W. Sarnowska 1969, s. 43-46), a więc z horyzontem protounietyckim (J. Machnik 1978, s. 282-283; B. Butent-Stefaniak 1997). Bardzo podobny materiał ceramiczny znany jest ze zniszczonego grobu z Piskorzowa, oddalonego o dwa kilometry od badanego przez nas stanowiska i Królikowic (W. Sarnowska 1962, s. 42-43, 52-53, 88).

Z kolejnych trzech obiektów pochodzi kilka form charakterystycznych dla grupy zachodniej kultury lużyckiej z III-IV okresu epoki brązu. Wśród nich wystąpiły garnki o esowatym profilu (ryc. 12: 3), garnki o lejkowato wyodrębnionej szyjce (ryc. 12: 4, 5), naczynia jajowate o chropowaconym brzuścu (ryc. 12: 7). Na podstawie ornamentyki, a szczególnie fragmentu z rytymi półkolistymi bruzdami, umieszczonymi na załomie brzuśca, można zakwalifikować prezentowany zespół do śląskiej grupy z ceramiką guzową kultury lużyckiej (A. Gardawski 1979, s. 64-69). Osada ta należy do wielkiego skupiska tej kultury, położonego nad Oławą, Ślązą i dolną Bystrycą, wydzielonego przez B. Gedigę (1967).

Piskorzówek 11 jest przykładem stanowiska wielokulturowego, na którym zarejestrowano ślady kilku osad pochodzących z różnych okresów chronologicznych. W materiale ruchomym wyraźnie manifestuje się pięć faz jego pradziejowego zasiedlenia.

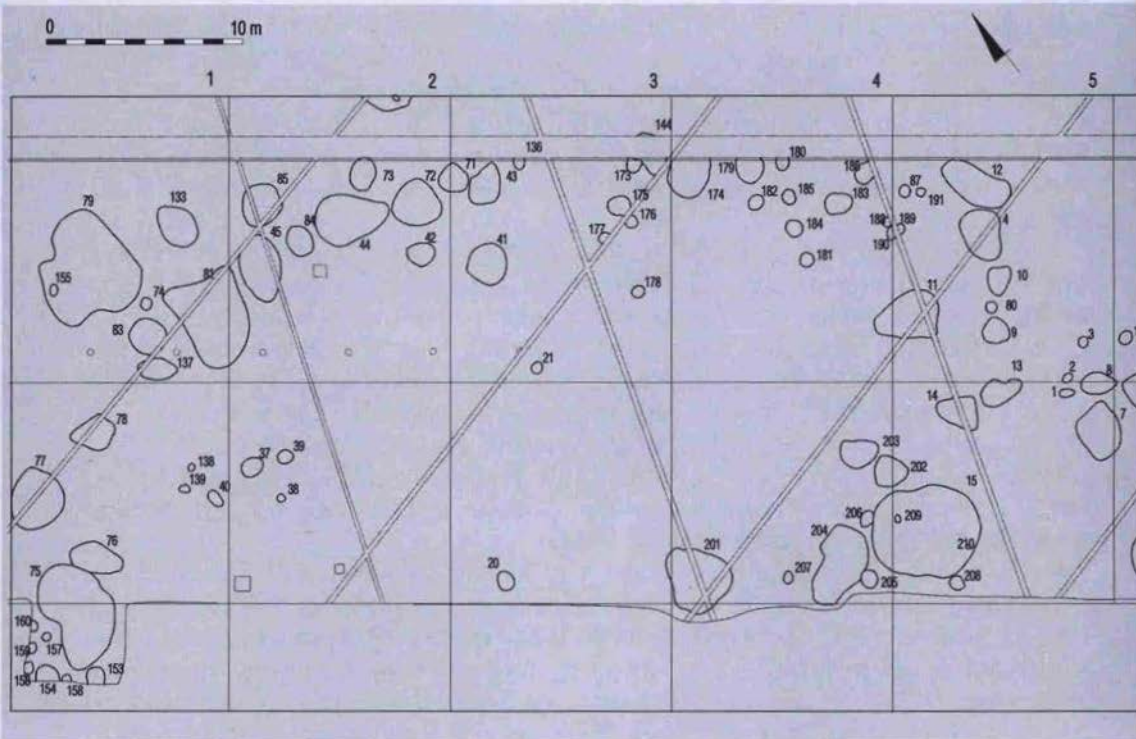
Faza I – najstarsze ślady osadnictwa z okresu neolitu potwierdzone zostały przez materiał ceramiczny związany z pobytem w tym miejscu ludności kultury pucharów lejowatych używających naczyń o cechach zapewne najbardziej charakterystycznych dla fazy wióreckiej na Dolnym Śląsku. Z tego okresu pochodzą co najmniej 4 obiekty, w tym 1 budynek o konstrukcji słupowej (ob. 19, wraz z jamami posłupowymi: 23-27 i 36), 1 jama zasobowa (ob. 265) oraz dwie jamy o bliżej nieokreślonej funkcji (ob. 235, 281). Były one rozmieszczone w znacznej odległości od siebie i nie tworzyły wyraźnego skupiska.

Faza II – reprezentują ją materiały ceramiczne o cechach charakterystycznych dla garncarstwa ludności kultury pucharów lejowatych i kultury amfor kulistych. Tego typu mieszane inwentarze wystąpiły co najmniej w dziesięciu obiektach (np. ob. 75, 266).

Faza III – należą do niej zabytki charakterystyczne dla kultury amfor kulistych. Związane są z nią 24 obiekty: 3 półziemianki, 20 różnorodnych jam gospodarczych oraz 1 pochówek szkieletowy. Odkrycie tak dużej liczby obiektów, w tym mieszkalnych, świadczy zapewne o długotrwałym pobycie tej ludności na omawianym stanowisku. Część z nich tworzyła skupiska, interpretowane jako zagrody, składające się z budynku mieszkalnego i przylegających do niego jam gospodarczych. Zabudowa ta koncentrowała się wokół pustego placu. Przemawia za tym odsłonięta część północna osady, o wyraźnym układzie półkolistym (ryc. 13). Odkrycie w obiekcie 174 (ryc. 14) naczyń z depozytem trzech krzemienych wiórowych wkładek sierpowych, które posiadały charakterystyczne wyświecenia żniwne, wskazuje jednoznacznie na stosowanie upraw zbożowych (ryc. 6: 4-6). Domowe zajęcia ludności potwierdzone zostały przez znalezienie m.in. w jednym z obiektów szydła i dłutka kościanego (ryc. 8: 11, 18) oraz narzędzi kościanych (ryc. 6: 2, 3).

Faza IV – związana była z epizodycznym zasiedleniem tego miejsca przez ludność kultury unietyckiej z fazy protounietyckiej. W zachodniej części stanowiska zlokalizowano pojedynczy obiekt, o rysie owalnym i wymiarach ok. 1,70 m x 1,20 m, o głębokości około 0,40 m.

Faza V – to ślady penetracji omawianego obszaru przez ludność kultury lużyckiej z III - IV okresu epoki brązu. Obiekty nr: 129, 199, 212, przypisane ludności kultury lużyckiej, wystąpiły w znacznym rozproszeniu. Rozmiary ich wynosiły od około 3,0 m do 0,80 m długości i około 2,10 m do 0,80 m szerokości oraz od około 0,10 m do 1,10 m głębokości. Chociaż jeden z nich (ob. 129) zidentyfikowany został jako jama zasobowa, to jednak wobec małej liczby obiektów, trudno mówić o trwałym i intensywnym charakterze osadnictwa ludności tej kultury na omawianym terenie.

Ryc. 13. Piskorzówek 11, gm. Domaniów, woj. dolnośląskie. Fragment planu stanowiska z widocznym półkolistym układem obiektów osady kultury pucharów lejowatych i amfor kulistych. Rys. W. Waniek, K. Żygadło

Mimo przebadania znacznego terenu nie udało się uchwycić całej strefy zasiedlenia tego miejsca. Wydaje się jednak, że wytyczono jego zachodnią i wschodnią granicę. Pozostała część relikwów osadniczych, jak należy sądzić, znajduje się na południe od pasa autostradowego, w miejscu, gdzie obecnie jest pole uprawne. Świadczy o tym fakt występowania na jego powierzchni dużej ilości ceramiki, potwierdzony dodatkowymi badaniami powierzchniowymi. Północna granica osadnictwa pradziejowego na tym stanowisku najprawdopodobniej przebiegała w pobliżu obecnej jezdni północnej autostrady, pierwotnie wybudowanej w latach trzydziestych ubiegłego wieku.

Na podstawie pozyskanych w trakcie wykopalisk materiałów przyjąć można, że ostateczna rezygnacja z osadniczego wykorzystania tego obszaru nastąpiła w czasie trwania kultury łużyckiej, najprawdopodobniej po IV okresie epoki brązu, w związku ze zmianami klimatycznymi prowadzącymi do podniesienia się poziomu wód podziemnych (H. Chmal 2000).

Niewątpliwie ważnym problemem rysującym się na podstawie badań stanowiska Piskorzówek 11 jest zagadnienie ewentualnej koegzystencji społeczności kultury pucharów lejowatych i amfor kulistych. Przynajmniej część zabytków, zwłaszcza ceramicznych, pozyskanych z tych samych obiektów, wskazuje wyraźnie na ich mieszany charakter. W tym miejscu dodać trzeba, że w toku badań związanych z autostradą A-4 pod Wrocławiem, sytuacja taka nie jest bynajmniej wyjątkowa (np. materiały ze stanowisk: Wojkowice 15, Połwica 4 i Skrzypnik 8). Jednak dopiero dalsze opracowania studialne i datowania przyrodnicze pozwolą wyjaśnić ten problem badawczy w skali porównywalnej z regionem kujawskim i małopolskim.

Bibliografia

- Butent-Stefaniak B.
1997 *Z badań nad stosunkami kulturowymi w dorzeczu górnej i środkowej Odry we wczesnym okresie epoki brązu*, Prace Komisji Archeologicznej nr 12, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Chmal H.
1979 *Wstępna charakterystyka geomorfologiczna stanowiska Piskorzówek 11*. Maszynopis dostępny w IAE PAN O/Wrocław.
- Cholewa P.
1998 *Osady neolityczne na stanowisku nr 1 w Chociwelu, gm. Strzelin*, Studia Archeologiczne, t. XXX, Wrocław s. 81-168.
- Gardawski A.
1979 *Grupy z ceramiką guzową na Dolnym Śląsku, w zachodniej Wielkopolsce i nad górną Wartą*, [w:] W. Hensel (red), *Prahistoria ziem polskich*, t. IV, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk, s. 64-69.
- Gediga B.
1967 *Plemiona kultury łużyckiej w epoce brązu na Śląsku Środkowym*, Wrocław.
- Gediga B., Kosicki A.
1996 *Badania archeologiczne przeprowadzone w związku z projektowaną budową autostrady A-4 na odcinku woj. wrocławskiego. (Ocena zagrożeń stanowisk archeologicznych)*. Maszynopis dostępny w IAE PAN O/Wrocław.
- Koško A.
1990 *Kultura amfor kulistych a kultura pucharów lejkwatych*, [w:] A. Cofta- Broniewska (red.), *Kultura amfor kulistych w rejonie Kujaw*, Poznań, s. 87-113.
- Kruk J., Milisauskas S.
1999 *Rozkwit i upadek społeczeństw rolniczych neolitu*, Kraków.
- Kulczycka-Leciejewiczowa A.
1993 *Osadnictwo neolityczne w Polsce południowo-zachodniej*, Wrocław.
1997 *Strachów osiedla neolitycznych rolników na Śląsku*, Wrocław.
- Machnik J.
1979 *Krag kultury unietyckiej*, [w:] W. Hensel (red.), *Prahistoria ziem polskich*, t. III, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk, s. 81-110.
- Michalski J.
1983 *Zagadnienia systematyzacji i interpretacji obiektów nieruchomych (Zestudiów nad osadami otwartymi kultury łużyckiej)*, *Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne*, t. 5, s. 135-195.
- Sarnowska W.
1962 *Kultura unietycka na Śląsku. Część II, Silesia Antiqua*, t. 4, Wrocław - Warszawa - Kraków.
1969 *Kultura unietycka w Polsce*, t. I, Wrocław.
- Szmyt M.
1996 *Spółeczności kultury amfor kulistych na Kujawach*, Poznań.
- Wiślański T.
1966 *Kultura amfor kulistych w Polsce północno-zachodniej*, Wrocław.
- Wojciechowski W.
1970 *Zagadnienie chronologii relatywnej kultur młodszej epoki kamienia na Dolnym Śląsku na tle środkowoeuropejskiej systematyki neolitu*, Studia Archeologiczne t. III, Wrocław.
1981 *Z zagadnień kultury pucharów lejkwatych na Dolnym Śląsku*, [w:] *Kultura pucharów lejkwatych w Polsce*, Poznań, s. 207-218.